

Mateja Ratej

(Nevralgična) stičišča političnega sodelovanja Slovenske ljudske in Narodne radikalne stranke med obema svetovnima vojnama*

UDK 329.1/6(497.4)»1919/1940«

RATEJ Mateja, dr., asistentka, Sekcija za interdisciplinarno raziskovanje v humanistiki ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, mratej@zrc-sazu.si

(Nevralgična) stičišča političnega sodelovanja Slovenske ljudske in Narodne radikalne stranke med obema svetovnima vojnama

Zgodovinski časopis, Ljubljana 62/2008 (138), št. 3–4, str. 409–426, cit. 122

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Ključne besede: zgodovinoписje, Slovenska ljudska stranka, Narodna radikalna stranka, jugoslovanska ideja, nacionalizem

Avtorica je v razpravi problematizirala ustaljeno mnenje, da je bilo nacionalno vprašanje bistven element političnega imaginarija v Kraljevini SHS, in se je spraševala, kakšna je bila dejanska vsebina avtonomistične države SLS, ki je bila ena najbolj organiziranih in notranje povezanih parlamentarnih strank v prvi jugoslovanski državi. Ugotavlja, da je bil stranki dostop do ključnih vzvodov oblasti omogočen zaradi tvornega sodelovanja z NRS kot največjo srbsko politično stranko in s srbsko kraljevo dinastijo. Sodelovanje je bilo argumentirano kot pogoj konsolidacije odnosov med Slovenci in Srbi ter slovenski javnosti ni bilo celovito predstavljeno, ker je (bilo) neskladno s samorazumevanjem Slovencev kot nacije.

Avtorski izveleček

UDC 329.1/6(497.4)»1919/1940«

RATEJ Mateja, PhD, Assistant, Section for Interdisciplinary Research in Humanities, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 2, mratej@zrc-sazu.si

(Neuralgic) Contact Points of the Political Cooperation of the Slovene People's Party and the National Radical Party between the Two World Wars

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 62/2008 (138), No. 3–4, pp. 409–426, 122 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Key Words: historiography, Slovene People's Party, National Radical Party, Yugoslav idea, nationalism

The paper challenges the established opinion that the national question was an essential element of political imaginary in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, and poses the question as to what were the actual contents of the autonomist bearing of the SPP (Slovene People's Party), which was one of the best organized and innerly coherent parliamentary parties in the first Yugoslav state. It ascertains that the party's access to the key levers of power was made possible due to its active cooperation with the NRP (National Radical Party) as the strongest Serbian political party, and with the Serbian royal dynasty. This cooperation was explained as a condition for the consolidation of relations between Slovenes and Serbs, and was never entirely presented to the Slovene public since it was (is) discordant with the self-perception of Slovenes as a nation.

Author's Abstract

Odnosi med srbsko in slovensko politično elito so bili v letih 1918–1941 zaradi prevladujočega problematiziranja srbsko-hrvaških političnih odnosov v polju političnega potisnjeni v ozadje. To ne pomeni, da niso obstajali, temveč so, nasprotno, ključnega pomena za razumevanje geopolitike balkanskega prostora po prvi svetovni vojni in kasnejšega razvoja slovensko-srbskih političnih odnosov do njihove eskalacije v času razpadanja jugoslovanske države konec osemdesetih let 20. stoletja. A čeprav je podrobna analiza o razvoju političnih odnosov med slovenskim in srbskim narodom med obema svetovnima vojnama največjega pomena za razumevanje slovenske politične identitete, slovensko zgodovinoписje o tem ne premore celovitega pregleda.

V nadaljevanju bom skušala izpostaviti tiste točke političnega sodelovanja največje slovenske in največje srbske politične stranke – Slovenske ljudske stranke (dalje: SLS) in Narodne radikalne stranke (dalje: NRS) –, ki so (usmerjeno) delovale v prid izgrajevanja skupne jugoslovanske zavesti. Ker so bile ravno te v jugoslovanskem političnem diskurzu najbolj problematizirane (in posledično politizirane), se zdi, da je bilo prizadevanje za izgrajevanje skupne jugoslovanske zavesti v obravnavanem obdobju politično neiskreno in kot sredstvo politizacije zgolj vrhnja koprena političnega diskurza, pod katero so se vzporedno (in nemoteno) razvijali ločeni (srbski, hrvaški in slovenski) nacionalni diskurzi. Stične točke politizacije NRS in SLS bom slednjič vpela v referenčni okvir uradnega (jugoslovanskega) zgodovinopisja ter zgodovinopisja, ki je nastajalo na področju današnje Srbije oz. Slovenije.¹

SLS je bila v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (dalje: Kraljevina SHS) ena najbolje organiziranih in notranje povezanih parlamentarnih strank. Svoj prevladujoč politični položaj je v največji meri utemeljila v trdni gospodarski mreži zadržnih organizacij pred prvo svetovno vojno in utrdila v odklonitvi državne in nacionalne enotnosti, ki je bila leta 1921 uzakonjena v vidovdanski ustavi. Ker avtonomistična drža SLS v Srbiji ni izzvala protislovenskega razpoloženja, se moramo vprašati, kakšna je bila dejanska vsebina strankine avtonomistične držbe. Načelnik SLS Anton Korošec je postal februarja 1928 minister za notranje zadeve, kar je bilo največjega pomena pri uveljavljanju samouprave v Sloveniji, poleti istega leta pa je postal prvi nesrbski predsednik vlade Kraljevine SHS; član vlade je bil v letih 1929–1930, nato je v letih 1935–1938 dosegel vrhunec svoje politične kariere v vladi srbskega radikalca Milana Stojadinovića. Dostop do ključnih vzvodov oblasti je bil SLS omogočen zaradi tvornega sodelovanja z NRS in s srbsko kraljevo dinastijo. Sodelovanje je bilo argumentirano kot pogoj konsolidacije odnosov med Slovenci in Srbi in slovenski javnosti ni bilo celovito predstavljeno, ker je (bilo) neskladno s samorazumevanjem Slovencev kot nacije.²

Tako pri Slovencih kot pri Srbih se je vzporedno z razvojem nacionalne zavesti v 19. stoletju razvijal tudi občutek pripadnosti skupnim (jugo)slovanskim koreninam,³ vendar so bili med obema svetovnima vojnama slovensko-srbski odnosi prvič opredeljeni v institucijah skupne državne tvorbe.⁴ Predstavniki SLS oz. NRS so svoje volivce enačili s pojmom Slovenci oz. Srbi.⁵ To pomeni da sta stranki, kadar sta bili v opozicijskem (oz. koalicijskem) razmerju, v politični argumentaciji v opozicijsko (oz. koalicijsko) razmerje postavljali tudi Slovence in Srbe.⁶ To jima je omogočal njun deklarirani status političnih predstavnic slovenskega oz.

¹ Razprava je nastala v okviru podoktorskega projekta z naslovom Slovensko-srbski politični odnosi v letih 1918–1941, ki ga je financirala ARRS v letih 2005–2007 (šifra projekta: Z6–7038).

Pri opredelitvi naroda v proučevanju (nacionalne) percepcije Slovencev in Srbov se gibam v polju razumevanja teoretika nacionalizma Anthonyja Smitha, ki razlaga narod kot poimenovano človeško skupnost, ki naseljuje domovino in ima skupne mite, skupne spomine in eno ali več prvin obče kulture in določeno stopnjo solidarnosti vsaj med elitami. Anthony D. Smith, *Nacionalizem; Teorija, ideologija, zgodovina*, Ljubljana 2005, 24.

² Glej npr.: Slovenci in sedanja vlada, *Slovenec*, 23. 4. 1927, 1.

³ Več o tem glej npr.: Fran Erjavec, *Slovenci i Srbi*, Beograd 1953, 9–10.

⁴ O imaginaciji Balkana v širšem evropskem prostoru v času med svetovnima vojnama glej npr.: Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Beograd 1999, 213–234.

⁵ Eden takih primerov politizacije SLS nasproti srbski vladajoči NRS je bil, na primer, zapis: »V bodočnosti je Jugoslavija mogoča, toda stvarno danes Srbi ostajajo Srbi, medtem ko bi Hrvati in Slovenci morali biti Jugoslavlani. Prvi pogoj je tedaj ta, da Srbi, ostajajoč Srbi, uvidijo, kako Hrvati in Slovenci morejo in smejo nastopati z narodnim obeležjem.« Stališče opozicionalnega bloka, *Slovenec*, 4. 4. 1923, 1.

⁶ Glej npr.: Klerikalci o Srbima, *Samouprava*, 3. 8. 1921, 3; Radićevci, klerikalci i Slovenci, *Samouprava*, 28. 3. 1923, 1; Novi blok, *Samouprava*, 1. 4. 1923, 1; Jedan trezven glas iz Slovenije, *Samouprava*, 11. 4. 1923, 1; 'Slovenec' i odgovornost za svetski rat, *Samouprava*, 29. 3. 1925, 2; Na prekretnici, *Samouprava*, 27. 8. 1925, 1; Slovenci na prekretnici, 13. 11. 1925, 1; Na pisanje 'Slovenca', *Samouprava*, 27. 1. 1926, 1; Centralizam i seperatizam između Slovincima, *Samouprava*, 2. 7. 1926, 1; Leopold Lenard, Srbi i slovenska politika, *Samouprava*, 3. 10. 1926, 1; Problem Slovenačke, *Samouprava*, 10. 2. 1927, 1; 12. 2. 1927, 2; 13. 2. 1927, 2; 16. 2. 1927, 1; 18. 2. 1927, 2; Slovenci

srbskega naroda v jugoslovanskem političnem diskurzu.⁷ Slovensko volilno telo je v letih 1918–1941 pod političnim vodstvom SLS večinsko odklanjalo centralistično in unitaristično državno ureditev, ki je bila rezultat interesov srbske politične elite (predvsem NRS). Za začetek lahko torej izpeljemo zaključek, da je bila slovenska opredelitev za avtonomistično državno-pravno idejo med obema svetovnima vojnama protislovna, ker je bila imanentno povezana z odnosom do Srbov, ti pa so v vsem obravnavanem obdobju zasedali najpomembnejše funkcije v državni upravi in vojski.

Politično deklarirano in globoko izraženo zavest o slovenski avtonomistični drži med obema svetovnima vojnama gre razumeti v funkciji vodenega (institucionaliziranega) izgrajevanja nacionalne identitete. Čeprav je bil namreč argument o podpori politike SLS »srbskemu režimu« v političnem diskurzu uporabljen za politično diskreditacijo strankine politike, to ne pomeni, da ga lahko zlahka ovrzemo. Nasprotno, pokazati želim, da je stranko glede na številne manifestacije podpore centralističnemu režimu problematično uvrščati med avtonomistične stranke. Ker je imela SLS pri slovenskem volilnem telesu trdno podporo, iz tega sledi, da je problematično imenovati kot avtonomistično in v tem smislu pokončno tudi slovensko politično držo v času med obema svetovnima vojnama.⁸

Tako centralistično-unitaristično držo NRS kot avtonomistično držo SLS ob tem razumem kot način politizacije in osrednjo točko političnih identitet največje srbske in slovenske politične stranke, kar je med drugim razvidno tudi iz naslednjega. SLS je kot večinska politična stranka na Slovenskem v Kraljevini SHS zavzela isto politično držo v odnosu do Srbov, ki je bila kot politična drža oškodovanca (žrtve) v odnosu do centra oblasti v slovenski politiki utemeljena pred prvo svetovno vojno v odnosu do avstro-ogrske države.⁹ Slovenski geografi in zgodovinarji so se po prvi svetovni vojni za zaščito slovenskega narodnega telesa intenzivno ukvarjali s statističnim utemeljevanjem narodne substance na področjih, ki so bila ogrožena ne pred srbskim, temveč pred italijanskim oz. nemškim ekspanzionizmom.¹⁰ Med obema vojnami in

i izbori, Samouprava, 22. 6. 1927, 2; Leopold Lenard, Bilanc slovenstva, 14.–16. 4. 1928, 2; Isti, G. Jovan Jovanović i slovenska vzajemnost, Samouprava, 22. 12. 1928, 1; Fran Smodej, Pašić i Slovenci, Samouprava, 31. 12. 1936, 1; Slovenačka (je naša Švajcarska), Samouprava, 19. 7. 1938, 1.

⁷ Arhiv Srbije i Crne Gore, Beograd, fond: Milan Stojadinović, 37-58-369, Nepodpisano pismo iz Ljubljane Milanu Stojadinoviću, Ljubljana, 26. 8. 1935; Lazar Marković, Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje (1914–1929), Zagreb 1935, 239.

⁸ Podobno je ugotavljal že sodobni zgodovinar in publicist Fran Erjavec, ko je zapisal: »Med 1. in 2. svetovno vojno smo glede na svojih 5 ali 6 % analfabetov ob vsaki priložnosti zviška in skoro s prezirom gledali na svoje sodržavljanke preko Sotle, toda neutajljivo dejstvo je, da nismo glede svoje politične zrelosti mogli dosežati v svoji politični zgodovini niti Hrvatov niti Srbov, čeprav je bilo pri njih nad polovico naroda nepismenega. Na Hrvaškem je med obema vojnami sleherni pastir vedel, kaj hoče, pri nas pa še izobraženci ne in smo le ob slavnostnih priložnostih in časih še ob volitvah slepomišili z velikimi gesli, ki pa niso imela navadno nobene konkretne realne vsebine in so ostajala zato gole fraze ali pa celo le volilna reklama odnosno demagogija, a narod je ostajal trajno brez trdnega krmila in jasnega cilja.« Fran Erjavec, Slovenski nacionalno-politični program v svojem zgodovinskem razvoju, v: O nastanku jugoslovanske misli, Zürich 1973, 6.

⁹ Po istem principu kot je Anton Korošec pred razpadom Avstro-Ogrske »bičal nemško hegemonijo«, je po oblikovanju Kraljevine SHS politiziral t. i. srbsko hegemonijo; v zagrebški reviji Nova Evropa je, na primer, leta 1923 zapisal: »Mi Srbe volimo, ali se odločno protivimo njihovi hegemoniji«. Anton Korošec, Slovenačka pučka (ljudska) stranka, v: Nova Evropa, Zagreb, št. 7/1923, 217; Prebujenje slovenskega naroda, Slovenec, 30. 5. 1937, 2; Glej tudi: Dragotin Lončar, Politika in zgodovina. Nekoliko odgovorov na dnevna vprašanja, Ljubljana 1923, 153; Srbi – Hrvati – Slovenci, Slovenec, 21. 10. 1922, 1; Resnica, Slovenec, 10. 2. 1926, 1; Pot do rešitve, Slovenec, 11. 2. 1926, 1.

¹⁰ Glej npr.: Bogo Grafenauer, 'Anšlus' in koroški Slovenci, v: Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj, Ljubljana 1987, 34–45; Isti, Slovensko vprašanje, v: Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj, Ljubljana 1987, 155–170; O tem tudi: Charles Jelavič, Južnoslavenski nacionalizmi; Jugoslovensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914, Zagreb 1992, 261; Irena Šumi, Slovensko narod(nost)no vprašanje, v: Kultura, etničnost, mejnost; konstrukcije različnosti v antropološki presoji, Ljubljana 2000, 117–119.

po drugi svetovni vojni je prepričanje o domnevni politični inferiornosti Slovencev napram Srbom spodbijal Fran Erjavec.¹¹

Menim torej, da je bila opisana politična drža SLS v jugoslovanski državi v funkciji fantazme kot način ohranitve podpore slovenskega volilnega telesa na preizkušenem modelu. Čeprav je SLS izrazito problematizirala srbsko politično prevlado v državi, postavljam tezo, da je to počela zaradi svoje lastne vključitve v obstoječ (relevanten) politični diskurz, neločljivo vezan na vprašanje hrvaške politične zapostavljenosti v državi; slovenski nacionalni interes je bil pri SLS v ospredju predvsem kot metoda političnega pritiska v odnosu do NRS. Eden neposrednih dokazov za to, da se na Slovenskem v odnosu do jugoslovanske države ni razvil utemeljen občutek politične zapostavljenosti (ki se je na področju hrvaške manifestiral kot nacionalna ogroženost), je dejstvo, da SLS ni mobilizirala slovenske humanistične znanosti za obrambo pred domnevno osvajalskimi srbskimi težnjami. Medtem ko so, denimo, slovenski šolski učbeniki pred prvo svetovno vojno z občudovanjem pisali o srbski zgodovini, so srbski slovenske pokrajine takorekoč zanemarjali.¹² Podobno držo do srbske kulture so v slovenskem katoliškem taboru zavzeli tudi po oblikovanju skupne jugoslovanske države;¹³ nekateri najvidnejši srbski prazniki (denimo vidovdan, ko je bila srbska vojska leta 1389 poražena od Turkov na Kosovem polju, balkanske vojne pred prvo svetovno vojno ipd.) so postali državni in s tem tudi slovenski.¹⁴

Po drugi strani je SLS slovenske pokrajine predstavljala kot »*najbolj kulturen*« del Jugoslavije z najvišjo stopnjo pismenosti v državi.¹⁵ Srbsko kulturno tradicijo je politizirala kot zaostalo, barbarško, orientalsko – z eno besedo balkansko (izpeljave so bile: balkanske metode, balkanizem ipd.).¹⁶ Takšen vzpostavljen model odnosa do jugoslovanstva s strani najvplivnejše slovenske politične stranke je (zlasti v drugi polovici tridesetih let) nujno povzročal notranje identitetne in eksistencialne¹⁷ konflikte slovenskega človeka.¹⁸ Čeprav je simbolno sporočal, da so Slovenci del jugoslovanske države po sili razmer, je bila uradna strankina dikcija (zlasti, kadar je bila v vladi) poudarjeno državotvorna in takemu simbolnemu sporočanju nasprotna.¹⁹ Ob obletnici združitve 1. decembra 1925 je, na primer, uvodničar strankinega uradnega

¹¹ Fran Erjavec, *Slovenci*. Zemljepisni, zgodovinski, politični, kulturni, gospodarski in socialni pregled, Ljubljana 1923, 231 in 242–243; Isti, *Slovenci na mirovni konferenci leta 1919–1920* (tipkopis predavanja za 2. del monografije *Slovenci in Srbi*), Pariz 1958, 22–23 in 25.

¹² Charles Jelavich, *Južnoslavenski nacionalizmi; Jugoslovensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914*, Zagreb 1992, 240, 256.

¹³ Glej npr.: Vidov dan, *Slovenec*, 25. 6. 1919, 1; 28. 6. 1919, 1; Pozdrav srbski mladini, *Slovenec*, 19. 7. 1919, 1; 1888–1931, *Slovenec*, 17. 12. 1931, 1; Belgrad, *Slovenec*, 14. 4. 1939, 1.

¹⁴ Vidovdan, *Slovenec*, 27. 6. 1922, 1; 24. oktober 1912 – 29. oktober 1918, *Slovenec*, 24. 10. 1922, 1; Dva temeljna jubileja, *Slovenec*, 28. 6. 1929, 1; Ob 20-letnici osvobodilnih bojov na Balkanu, *Slovenec*, 21. 10. 1932, 1; Kosovo – Slovanom oporoka, *Slovenec*, 23. 6. 1939, 1; 550-letnica bitke na Kosovem polju, *Slovenec*, 29. 6. 1939, 1; Govor na Kosovem polju, *Slovenec*, 1. 7. 1939, 1; Jubilej svobode, *Slovenec*, 19. 8. 1939, 1; Na slavnem Ceru, *Slovenec*, 20. 8. 1939, 1.

¹⁵ Glej npr.: Težak položaj, *Slovenec*, 26. 11. 1918, 1–2; Za jugoslovansko misel, *Slovenec*, 29. 2. 1920, 1; Nepismenost v državi in Sloveniji, *Slovenec*, 26. 11. 1935, 3.

¹⁶ Glej npr.: Balkanizem, *Slovenec*, 2. 10. 1923, 1; Slovenska ljudska stranka, *Slovenec*, 19. 10. 1923, 1.

¹⁷ V zvezi z eksistencialnim vprašanjem, ki se je na Slovenskem med obema svetovnima vojnama v glavnem vezalo na strah pred ekspanzionistično politiko sosednje Kraljevine Italije, omenimo tudi vprašanje nizkega naravnega prirastka, ki so ga v slovenskem katoliškem taboru problematizirali kot vprašanje t. i. bele kuge oz. vprašanje umetnih prekinitev nosečnosti, ki je po katoliški politični interpretaciji vodilo v »samoiztrebljenje naroda«. Nazadujemo!, *Slovenec*, 16. 2. 1949, 1; Rast slovenskega naroda, *Slovenec*, 16. 2. 1940, 1.

¹⁸ Glej npr.: Spačeno slovenstvo, *Slovenec*, 17. 11. 1935, 1; Naša rakrana, *Slovenec*, 7. 2. 1936, 1; Narod in narodna zavednost, *Slovenec*, 17. 6. 1936, 1; Narod, ki zaničuje se sam, *Slovenec*, 16. 8. 1936, 1; Slovenci ob rojstnem dnevu kralja, *Slovenec*, 6. 9. 1936, 1; Skrb za slovenstvo, *Slovenec*, 24. 11. 1938, 1.

¹⁹ Aprila 1927, denimo, ob padcu vlade Nikole Uzunovića (NRS), katere del je bila tudi SLS, v Slovincu zasledimo: »Slovenska ljudska stranka je kot izrazita in edina legitimna zastopnica Slovencev doslej vedno, kadar se ji je

časnika *Slovenec*: »Kljub temu pa je današnji dan tudi naš dan! Naš zato, ker smo ga sami hoteli in ga soustvarili. Naš zato, ker je edino v družni državi vseh Jugoslovancev tudi naš obstoj, napredek in bodočnost.«²⁰

Geografska oddaljenost srbskih in slovenskih pokrajin ter različnost jezika sta Slovence in Srbe obvarovali konfliktnih razmerij, kakršna so se prav zato porajala med Hrvati in Srbi.²¹ NRS je bila kot najbolj zaželen politična partnerica SLS neelastična glede vprašanja o preureditvi države,²² za katero se je SLS zavzemala. Da je bila politična realnost nekaj povsem drugega, potrjuje tudi ocena Vladimirja Čorovića, uradnega srbskega zgodovinarja, ki je v monografiji o zgodovini Srbije tik pred drugo svetovno vojno zapisal: »I oni (Slovinci, op. mt) su, u većini, želeli da očuvaju svoju nacionalnu individualnost u okviru autonomije, ali od tog nisu nikad (kot Hrvati, op. mt) pravili kriza.«²³

Kot mnogi drugi sodobniki je tudi dober poznavalec obeh (slovenske in srbske) realnosti Leopold Lenard pisal, da je bila politika SLS dvoletna – v Beogradu centralistična, v Sloveniji avtonomistična, pri čemer je opozoril na pomemben fenomen NERAZUMEVANJA, da namreč za razliko od Slovencev, ki so avtonomijo deloma udeležali v deželnih zborih že pred prvo svetovno vojno v okviru avstroogrške države, Srbi o njej niso imeli nobenih jasnih predstav: »Za radikale iz naroda 'samouprava' je značila oslobodjenje od nametnutih činovnika i drugih školovanih ljudi i sa njima povezanih trgovaca.«²⁴ SLS je dvojno politiko toliko lažje vzpostavila v pogojih omejene komunikacije med slovenskim in srbskim ozemljem po oblikovanju države; Anton Korošec je, denimo, februarja 1919 iz Beograda pisal prijatelju Izidorju Cankarju v Ljubljano: »Iz Slovenije ne dobivam nobenih poročil. Kaj je posebnega? Pridi sem!«²⁵

Slovenska ljudska stranka je bila pred prvo svetovno vojno pod vodstvom Ivana Šusteršiča sumničava do političnega sodelovanja s Srbi.²⁶ Samo površnemu opazovalcu se tako zdi ne- navadno, da je ravno SLS med prvo svetovno vojno znatno pripomogla h krepitvi nezaupanja do Srbov na Slovenskem. V *Slovincu* je bila, denimo, v leta 1914 v 168. številki objavljena pesem Bojni grom, ki je med drugim klicala: »S kanoni vas pozdravimo, vi Srbi; dom hladan vam postavimo ob vrbi.«²⁷ Kasneje je bil klic *Srbe na vrbe!* bolj del političnega arzenala v okviru hrvaško-srbskega spora,²⁸ vendar je bil v jugoslovanski strankarski politiki večkrat uporabljen tudi za politično diskreditacijo SLS.²⁹ To je med drugim razvidno iz naslednjega

nudila prilika, dokazala s svojim delom, da so Slovenci eminentno konstruktiven element, da je naš narod patriotičen in državotvoren v delu.« Slovenci in sedanja vlada, 23. 4. 1927, 1; Glej tudi: Franc Smodej, *Slovenstvo*, 24. 8. 1926, 1; Novopečeni klerikalni nacionalisti, *Jutro*, 21. 10. 1928, 2; Deset let naše svobode in državne samostojnosti, *Slovenec*, 1. 12. 1928, 1; Ves narod praznuje 1. december, *Slovenec*, 1. 12. 1928, 3.

²⁰ Prvi december, *Slovenec*, 1. 12. 1925, 1.

²¹ Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, London 1984, 345.

²² Jovo Bakić, *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma: 1918–1941*, Zrenjanin 2004, 316.

²³ Vladimir Čorović, *Istorija Srba*, 3. del, Beograd 1989, 241.

²⁴ Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek, Leopold Lenard, *Jugoslavija pre i posle sa gledišta beogradskog posmatrača*, 27/68, fasc. 1.

²⁵ Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, fond: Izidor Cankar, št. 1660, Pismo Antona Korošca, Beograd, 6. 2. 1919.

²⁶ Fran Zwitter, *Nacionalni problemi v habsburški monarhiji*, Ljubljana 1962, 203.

²⁷ Herman Wendel, *Borba Jugoslovena za slobodu i jedinstvo*, Beograd 1925, 650; Dragotin Lončar, *Politika in zgodovina. Nekoliko odgovorov na dnevna vprašanja*, Ljubljana 1923, 111.

²⁸ Glej npr.: J. Milosavljević, *Srpsko-hrvatski spor*, Beograd 1938, 13.

²⁹ To je razvidno tudi iz naslednjega utemeljevanja načelnika Antona Korošca, objavljenega v zagrebški humanistični reviji *Nova Evropa*: »Posve se nepravredno iznosi protivu naše stranke, da smo srbofobi. Mi Srbe volimo, ali se odločno protivimo njihovej hegemoniji. Mi hočemo s njima zajedničku državu, hočemo da budemo s njima jedan politički narod, ali narodno jedinstvo u etničkom smislu otklanjamo, i to sada kad smo se izblíže poznali više nego ikada pre.

utemeljevanja načelnika Antona Korošca, objavljenega v zagrebški humanistični reviji Nova Evropa: »Posve se nepravredno iznosi protivu naše stranke, da smo srbofobi. Mi Srbe volimo, ali se odlučno protivimo njihovej hegemoniji. Mi hoćemo s njima zajedničku državu, hoćemo da budemo s njima jedan politički narod, ali narodno jedinstvo u etničkom smislu otklanjamo, i to sada kad smo se izbliže poznali više nego ikada pre. Mi Slovenci imamo svoj jezik, svoju zapadnu kulturu, solidnu ekonomiju, tradiciju poštene javne uprave, smisao za ličnu i pravno sigurnost u društvenom životu i još štošta drugo. Mi nećemo prosuđivati, šta je bolje, da li ono što mi imamo ili ono što imaju oni, mi jedino znamo da među nama postoje velike razlike, pa budući da mi hoćemo u ovoj državi da živimo s braćom u ljubavi, to nam trebaju avtonomije već i zato da u svome individualnom razvoju ne bismo bili jedni drugima na smetnji.«³⁰ Če razumemo politiko kot prizorišče manifestacije neskladja med identiteto, ki jo je utrdila policijska logika (tj. institucionalizirano politiko), in tistim, kar tej logiki nasprotuje (tj. kot enakost kogarkoli s komerkoli),³¹ lahko Koroščev citat obenem opredelimo kot temeljni stik in antagonizem hkrati slovensko-srbskih političnih odnosov v obravnavanem obdobju.

Mednarodne športne prireditve so po prvi svetovni vojni postale izraz nacionalne borbe in nacionalnega samodokazovanja, za utrjevanje in oblikovanje nacionalne identitete pa so postala posebej pomembna sredstva množičnega obveščanja.³² Veliko pričevanj kaže, da je imel načelnik SLS Anton Korošec izključni vpliv nad objavami v uradnem strankinem glasilu *Slovenec*, ki so ga (ne zgolj politični) sodobniki imenovali kar »Koroščev organ«.³³ Korošec je po pisanju funkcionarja SLS Jožeta Košička večkrat opozarjal pristaše, da zabavljajo čez Srbe, ki jih v resnici ne poznajo, in jih spodbujal k potovanjem v Srbijo. Ko je tajnik SLS Franc Gabrovšek to v resnici storil in potem napisal kritičen članek v *Slovincu*, je bil Korošec tako besen, da je Gabrovška nedolgo pred nastopom diktature umaknil s tajniškega mesta v stranki. Kralj je karizmatičnemu načelniku SLS besen očital: »Ti si moj minister, tvoji ljudje pa tako pišejo o moji zemlji in moji politiki.«³⁴

Nove države, ki so po prvi svetovni vojni nastale na ruševinah velikih imperijev – Habsburškega, Otomanskega in Romanovega – so bile nacionalne države oz. so se preko svojih političnih elit samorazumevale kot nacionalne države, kot države posebnih (četudi ne do kraja razvitih) nacij.³⁵ Tudi v novih državah, ki so vznikale iz Avstro-Ogrske monarhije in so nacijo prav tako razumevale kot edino zakonito načelo državnosti, je etnična raznolikost povzročala konflikte.³⁶ V Kraljevini SHS se je že ob nastanku pokazalo, da njeni državljani kljub dolgi

Mi Slovenci imamo svoj jezik, svojo zapadnu kulturu, solidnu ekonomiju, tradiciju poštene javne uprave, smisao za ličnu i pravno sigurnost u društvenom životu i još štošta drugo. Mi nećemo prosuđivati, šta je bolje, da li ono što mi imamo ili ono što imaju oni, mi jedino znamo da među nama postoje velike razlike.« Anton Korošec, Slovenska pučka (ljudska) stranka, v: Nova Evropa, Zagreb, št. 7/1923, 217.

³⁰ Anton Korošec, Slovenska pučka (ljudska) stranka, v: Nova Evropa, Zagreb, št. 7/1923, 217.

³¹ Jacques Rancière, Nerazumevanje. Politika in filozofija, Ljubljana 2005, 183. Sodobni slovenski pravnik Rado Kušej je medtem politiko opredelil z naslednjimi besedami: »Politika se mora presojeti v prvi vrsti s stališča koristi, drugih smernic zanjo ni. Zato je politika vedno labilna, po času in krajih različna. Absolutnega merila za njeno pravilnost ne moremo postaviti in dokler ne krši načel etike, jo treba soditi zgolj po uspehih.« Rado Kušej, Cerkevno pravo katoliške in pravoslavne cerkve s posebnim ozirom na razmere v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Ljubljana 1923, 58.

³² Eric J. Hobsbawm, Nacije i nacionalizam; Program, mit, stvarnost, Zagreb 1993, 155–156.

³³ Glej npr.: Izjava dopisnika beogradske Politike, Slovenec, 5. 8. 1927, 3; Gilbert In der Maur, Der Weg zur Nation; Jugoslawiens Innenpolitik 1918–1938. Stojadinovic als Vollstrecker, Berlin – Wien – Zürich 1938, 378.

³⁴ Jože Košiček, Moji stiki z dr. Koroščem, v: Zbornik Svobodne Slovenije 1971/1972, 289–290.

³⁵ Rogers Brubaker, Nationalism Reframed; Nationhood and the national question in the New Europe, Cambridge University Press 1996, 79–83.

³⁶ Ernest Gellner, Nacionalizem in politika v Vzhodni Evropi, v: Teorija in praksa, št. 3–4/1993, 194; Eric J. Hobsbawm, Nacije i nacionalizam; Program, mit, stvarnost, Zagreb 1993, 146 in 149.

tradiciji idej o povezovanju jugoslovanskih narodov³⁷ ne delijo enotne jugoslovanske zavesti, ki je bila blizu samo delu inteligence.³⁸ Jugoslovanska ideja je bila v občem jugoslovanskem političnem diskurzu enačena z nacionalizmom, tj. zavestjo o skupnem jugoslovanskem narodu, in patriotizmom, tesno povezanim s kraljevo dinastijo Karađorđević. Kraljeva dinastija je bila razumljena kot osrednji promotor in povezovalni faktor narodnega in državnega edinstva,³⁹ kar je bilo posebno ilustrativno ob atentatu na kralja oktobra 1934.⁴⁰ Nacionalizem posameznih v Kraljevini združenih narodov je bil s strani oblastnih struktur (tj. tudi NRS) označen za separatizem, medtem ko je SLS uradni nacionalizem (kadar je bila v opozicijskem odnosu do vlade) politizirala kot prizadevanje za uveljavitev velikosrbske ideje.⁴¹

Jugoslovanstvo NRS je bilo po mnenju srbskega zgodovinarja Đorđa Stankovića skladno s Herderjevim razumevanjem duha naroda, vezano na skupni jezik, književnost, skupno preteklost ipd. ter s francosko šolo Ernesta Renana, ki razlaga, da za oblikovanje naroda ni pomemben zgolj jezik, kultura, interes, ampak tudi zavest pripadnosti.⁴² Medtem je tudi eden vodilnih slovenskih katoliških ideologov med vojnama Josip Jeraj narod opredelil kot »po božjem in naravnem pravu rastoče občestvo sorodnih narodovih družin istega jezika, ljubezni, čustev. V njem vztraja posameznik, ker ga žene tajna, iracionalna sila prirojene, nevzdržljive ljubezni do rodne doma in zemlje, ker mu tako narekuje iracionalna, božja ideja naroda, njegovo srce in kri, ne pa racionalistični preudarki uma in dobička;« jugoslovanstvo ni bilo za Jeraja »konkretno nič drugega, kakor sinteza slovenstva, hrvatstva in srbstva. /.../ Jugoslovanstvo šele postane ljudska država, ako v njej živi slovenski, hrvatski in srbski ljudski duh, ako prešinja ves državni organizem, ga oživlja in mu daje polet. Zato je zelo nespametno v imenu državne ideje uničevati ljudske individualnosti, ravno tisto, kar more mrtvemu organizmu države šele dati pravo življenje.«⁴³

Jerajevo razmišljanje je bilo skladno s Koroščevo teorijo o postopni nivelizaciji jugoslovanskih narodov, ki jo je uveljavljal v času, ko je bil leta 1928 predsednik vlade Kraljevine SHS;⁴⁴ hkrati je bil Jeraj Koroščev somišljenik, v citirani brošuri ga je pogosto navajal, leta

³⁷ Prve pobude o oblikovanju skupne jugoslovanske države, ki bi združila razdeljene slovanske brate, so se začele med Srbi in Hrvati pojavljati v začetku 60. let 19. stoletja. Več o tem glej: Večeslav Vilder, Na putu preporoda, London 1959, 9–13; O razvoju jugoslovanske ideje v 19. stoletju glej tudi npr.: Henrik Tuma, Jugoslovanska ideja in Slovenci, Gorica 1907; Đorđe Stanković, Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje, Beograd 1985, 39 in 46; Andrej Rahten, Zaveznitstva in delitve; razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848–1918, Ljubljana 2005, 45–57.

³⁸ Glej npr.: Pismo Jovana Jovanovića Setonu-Watsonu, 30. 9. 1929, v: R. W. Seton - Watson and Yugoslavs, Correspondence 1906–1941, London – Zagreb 1976, 175; Eric J. Hobsbawm, Nacije i nacionalizam; Program, mit, stvarnost, Zagreb 1993, 149; Mark Biondich, We Were Defending the State; Nationalism, Myth and Memory in Twentieth-Century Croatia, v: Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 57.

³⁹ Glej npr.: Slepomišenje z narodnostjo, Slovenec, 30. 1. 1923, 1; Intervencija krone, Slovenec, 10. 4. 1923, 1; Nacionalizem in ideja človečanstva, Slovenec, 14. 9. 1923, 1; O nepravem in pravem nacionalizmu, Straža, 19. 5. 1924, 1; Deset let naše svobode in državne samostojnosti, Slovenec, 1. 12. 1928, 1; Pozdravljen, Slovenec, 2. 7. 1929, 1; Prvi december 1930, Slovenec, 30. 11. 1930, 1; Čuvajte Jugoslavijo, Slovenec, 11. 10. 1934, 1; Tvorec našega edinstva, Slovenec, 13. 10. 1934, 1; Jugoslovanskemu narodu, Slovenec, 26. 10. 1934, 1; Beseda našega voditelja, Slovenec, 7. 3. 1939, 1; Enoindvajseta obletnica Jugoslavije, Slovenec, 1. 12. 1939, 1; Naše zedinjenje, Slovenec, 1. 12. 1940, 1; Ljubezen do kralja – močan branik naše svobode, Slovenec, 30. 3. 1941, 1.

⁴⁰ Glej npr.: Čuvajte Jugoslavijo, Slovenec, 11. 10. 1934, 1; Tvorec našega edinstva, Slovenec, 13. 10. 1934, 1; Jugoslovanskemu narodu, Slovenec, 26. 10. 1934, 1.

⁴¹ Glej npr.: Dve fronti, Slovenec, 20. 4. 1923, 1; Državno in narodno edinstvo, Slovenec, 16. 5. 1923, 1; O nacionalizmu, Slovenec, 9. 8. 1924, 1.

⁴² Đorđe Stanković, Nikola Pašić; saveznici i stvaranje Jugoslavije, Beograd 1984, 49; Isti, Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje, Beograd 1985, 39.

⁴³ Josip Jeraj, Državljanstva vzgoja; vzgojiteljem mladine, Maribor 1926, 22, 24, 81.

⁴⁴ Dr. Korošec o svoji nalogi, Slovenec, 25. 9. 1928, 1; Dr. Korošec o političnem položaju, Jutro, 25. 9. 1928, 2.

1940 pa mu je podobno brošuro kot »*voditelju Slovencev in sostvaritelju Jugoslavije*« tudi posvetil.⁴⁵ Predpostaviti velja zatorej, da sta imeli SLS in NRS kljub temu, da sta politizirali nasprotni si poglede na t.i. nacionalno vprašanje v polju političnega, kompatibilno predstavo o konceptu naroda.

Slovenski šolski učbeniki za pouk zgodovine pred prvo svetovno vojno so interpretirali aneksijo Bosne in Hercegovine kot osvoboditev izpod turškega oblastva, srbskemu prebivalstvu v teh krajih, ki jih je organsko zadevala velikosrbska ideja, pa niso pripisovali pomena.⁴⁶ Medtem je srbski zgodovinar Vladimir Čorović še leta 1924 v monografiji o Veliki Srbiji zapisal: »*Ako čovek sme da stavlja želje za budućnost, onda je samo jedna: da u dušama novog narašćaja bude uvek dovoljno razumevanja i po potrebi sledovanja primeru neminovne i večite Velike Srbije!*«⁴⁷ Čorović je pisal o velikosrbstvu (in ne jugoslovanstvu) NRS,⁴⁸ ki v unitaristični in centralistični organiziranosti Kraljevine ni prepoznala idealne državne ureditve, saj so nasprotniki centralizma v institucijah parlamentarne demokracije ovirali njeno popolno politično prevlado in je tako tudi sama zahtevala politične spremembe.⁴⁹ Čorović je, denimo, menil, da so imeli Hrvati prav, ko so se upirali upravni centralizaciji države, a dodajal, da je bila pomanjkljivo izobrazena administracija politična pokora tudi za Srbe. Poleg upravne centralizacije, ki je bila (pre)tesno povezana z idejo o unitarnem narodu, je razloge za padanje vitalnosti jugoslovanskega projekta pripisal neustreznosti samoupravega modela in njegovi nedosledni uveljavitvi.⁵⁰

Pojem nacionalizem je podobno kot v jugoslovanskem tudi v slovenskem političnem prostoru med obema svetovnima vojnama pomenil zagovorništvo unitarne narodne ideje in ne slovenskega nacionalnega čutenja. Šlo je za nasledek ob oblikovanju Kraljevine SHS vzpostavljene (in v mednarodni skupnosti legitimirane) paradigme o enotnem jugoslovanskem narodu, ki je pravico do samoodločbe udejanil z zedinjenjem v skupni državi leta 1918.⁵¹ Načelnik SLS Anton Korošec je v času oblikovanja jugoslovanske države aktivno deloval za vpeljavo pojma jugoslovanski narod v politični diplomatski leksikon mednarodne skupnosti, ko je govoril izključno o pravici jugoslovanskega (sic!) naroda do samoodločbe, saj so antantne sile oblikovanje jugoslovanske države pogojevale z idejo o narodni enotnosti.⁵² SLS je razlikovala med jugoslovanstvom (evolutivno stapljanje jugoslovanskih narodov) in jugoslovenstvom (jugoslovanskim unitarizmom).⁵³ Slednjega je morala NRS z vladnega položaja eksplicitno zagovarjati pogosteje kot SLS,⁵⁴ a po drugi

⁴⁵ Josip Jeraj, Državljska vzgoja; vzgojiteljem mladine, Maribor 1926, 67; Isti, Slovenci in Jugoslavija: ljudska državljanska vzgoja, Maribor 1940.

⁴⁶ Charles Jelavich, Južnoslavenski nacionalizmi; Jugoslovensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914, Zagreb 1992, 256.

⁴⁷ Vladimir Čorović, Velika Srbija, Beograd 1924, 95.

⁴⁸ Isti, Istorija Srba, 3. del, Beograd 1989, 238.

⁴⁹ Jurij Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih, v: Slovenska trideseta leta. Zbornik, Ljubljana 1997, 18.

⁵⁰ Vladimir Čorović, Istorija Jugoslavije, Beograd 1933, 590, 593.

⁵¹ Milovan Grba, Die Südslaven und das Selbstbestimmungsrecht der Völker, v: Freiheit den Serben, Kroaten und Slowenen, Bern 1919, 3–8.

⁵² Glej npr.: Ivo Petrinović, Ante Trumbić; politična shvaćanja i djelovanje, Zagreb 1986, 173; Bogdan Krizman, Hrvatska u prvom svjetskom ratu; Hrvatsko-srpski politički odnosi, Zagreb 1989, 401. Tudi besedilo majske deklaracije (1917) je govorilo o »zahtevah enotnega naroda« Srbov, Hrvatov in Slovencev v okviru Habsburške monarhije; glej: Bogo Grafenauer, Iz starega v novi prostor – ob 20-letnici osvobođenja, v: Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj, Ljubljana 1987, 56.

⁵³ Ivo Banac, The National Question in Yugoslavia; Origins, History, Politics, London 1984, 347.

⁵⁴ Predsednik vlade Nikola Uzunović (NRS) je 21. marca 1934 na seji senata dejal: »Če govorimo, da smo en narod, potem hrvaškega vprašanja ni, zato to ne more biti vzrok krize. Zaporji niso polni Hrvatov (na kar se je navezovalo vprašanje senatorja Šuperine, ki mu je premier odgovarjal, op. mt), ampak delinkventov.« Metod Mikuž, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917–1941, Ljubljana 1965, 412.

strani: medtem ko je bila SLS naklonjena sprejetju imena Jugoslavija za novo državo, ga je NRS ostro zavračala.⁵⁵

Ideja o združitvi južnoslovanskih narodov je bila v srbskem političnem prostoru prvič uradno deklarirana s sprejetjem t. i. niške deklaracije, ki jo je decembra 1914 sprejela srbska Narodna skupščina; nadomestila je dotlej prevladujoč politični interes po unifikaciji Srbov. Po oblikovanju Kraljevine SHS je postal koncept unitarne države edini skupni označevalec v političnem diskurzu med sicer heterogenimi srbskimi političnimi elitami, medtem ko je srbska dinastija predstavljala osrednji relikv nekdanje srbske suverenosti in s tem tudi močan integracijski element v srbski politični percepciji.⁵⁶ Dolgoletni vodja NRS Nikola Pašić je pred koncem prve svetovne vojne pri zaveznikih aktivno deloval za predstavitev jugoslovanskega vprašanja, pri čemer je skušal zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev umestiti v interesno polje zavezniških držav.⁵⁷ Sodobni nemški zgodovinar Gilbert in der Maur, ki je v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja izdal trilogijo o politični zgodovini jugoslovanske države, je v razlagi zedinjenja leta 1918 ocenil Pašića kot politika, ki je razmišljal prosrbsko in ne projugoslovansko, medtem ko je Maur Korošcu, nasprotno, nadel ime Večni Jugoslovčan (*»Jugoslawist durch und durch«*).⁵⁸

Nanizano ilustrira ambivalenten odnos SLS do jugoslovanske ideje, ki se je prepletal tako z idejo jugoslovanskega unitarizma in pripadnosti dinastiji Karađorđević (patriotizem) kot s slovenskim nacionalnim čutenjem. SLS je nasprotju s katoliško doktrino o svetovnem vesoljnem občestvu zavračala internacionalizem,⁵⁹ saj je z zavezo o ohranitvi slovenske nacionalne identitete najmočnejše vezala nase slovensko volilno telo. Na katoliški doktrini utemeljeno pojmovanje o bratskem sožitju vseh narodov in minljivosti institucije države v nasprotju z večnostjo božjega občestva kot pravega vira oblasti so v SLS v duhu evropske krščanskosocialistične politične misli nadgradili z idejo o suverenosti ljudstva oziroma samoodločbi naroda.⁶⁰ V stranki so nastanek jugoslovanske države razumeli kot trenutek, ko je *»slovensko pleme«* postalo nosilec državne misli oz. *»nacija«* in se je vključilo v dolgoročni proces nastajanja *»jugoslovanskega naroda«*, ki naj v prihodnosti Srbom, Hrvatom in Slo-

⁵⁵ Andrej Gosar, Načrt političnega programa, v: Socialna misel, I. I/1922, 185–189; Branislav Gligorijević, Kralj Aleksandar Karađorđević: srpsko-hrvatski spor, Beograd 2002, 196–197. Srbski avtor Milosavljević je, denimo, leta 1936 v brošuri o hrvaško-srbskem sporu med drugim zapisal: »Mi Srbi bili bi jedini narod na svetu, koji bi za ljubav milog hrvatskog naroda – naroda, koji nikakvu istorisku ulogu nikada nije odigrao, naroda, koji, upravo, i nema svoje istorije, kao ni Slovenci što je nemaju, mi bismo bili jedini na kugli zemljinoj, koji bi se za ljubav jednog naroda odrekli – svoga srpskog imena.« J. Milosavljević, Srpsko-hrvatski spor, Beograd 1938, 18.

⁵⁶ Đorđe Stanković, Nikola Pašić: saveznici i stvaranje Jugoslavije, Beograd 1984, 53; Marko Bulatović, Struggling With Yugoslavism: Dilemmas of Inter-war Serb Political Thought, v: Ideologies and National Identities: The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 255–259.

⁵⁷ Đorđe Stanković, Nikola Pašić: saveznici i stvaranje Jugoslavije, Beograd 1984, 167–175.

⁵⁸ Gilbert In der Maur, Die Jugoslawen Einst und Jetzt, Band I. (Aus der Geschichte der Südslawen), Leipzig – Wien 1936, 259; Isti, Der Weg zur Nation; Jugoslawiens Innenpolitik 1918–1938. Stojadinovic als Vollstrecker, Berlin – Wien – Zürich 1938, 100.

⁵⁹ Glej npr.: Josip Jeraj, »Klerikalizem« in narodnost, Straža, 20. 2. 1924, 1; Anton Korošec, Zedinjene države Evrope, Naša Straža, 4. 1. 1926, 1; Dijaški dan v Mariboru – govor Antona Korošca, Slovenec, 21. 3. 1926, 6; Dr. Korošec o slovenski politiki, Slovenec, 10. 10. 1926, 6; Anton Korošec, Izgledi v leto 1928, Slovenec, 1. 1. 1928, 1; Anton Bonaventura Jeglič, Katoličani in država, v: Socialna misel, I. II/1923, 60; Angelik Tominec, Smernice krščanske politične stranke, v: Socialna misel, I. II/1923, 7; Anton Korošec, Nekaj evropske politike, v: Socialna misel, I. V/1926, 52.

⁶⁰ Glej npr.: Vera in politika – govor Josipa Hohnejca, Slovenski gospodar, 7. 10. 1926, 1; Aleš Ušeničnik, Sociologija, Ljubljana 1910, 200; Josip Jeraj, Misli o jugoslovanskem nacionalizmu, v: Socialna misel, 1924, 57–62; Boj za obstoj in svobodo Slovenije, Tajništvo Slovenske ljudske stranke, Ljubljana 1924, 83; Egon Pelikan, Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem, Maribor 1997, 21–39.

vencem v okviru vseslovenske sinteze pridruži še Bolgare.⁶¹ V tem smislu so v SLS čutenje oz. zavest pripadnosti priznavali le konceptu slovenstva in v njegovem okviru (slovenskemu) jeziku kot bistvenemu delu (slovenske) individualnosti, njeno ohranitev pa so interpretirali kot strankino zgodovinsko odgovornost.⁶² Koncept jugoslovanstva so razlagali kot »*znanstven*« in politični pojem, njegovo agresivno implementacijo pa celo razumeli kot finalni doprinos zaključku procesa oblikovanja slovenskega (sic!) naroda.⁶³ Poslanec SLS v Narodni skupščini Andrej Gosar je tako 31. marca 1925 v proračunski debati med drugim povedal: »*Politično, pravim, smo en narod, etnično smo pa mi Slovenci narod zase.*«⁶⁴

Če je v dvajsetih letih 20. stoletja SLS interpretirala slovensko nacionalno čutenje kot komplementarno jugoslovanski ideji samo, kadar je bila v vladnih kombinacijah, je bilo drugače po uvedbi kraljeve diktature januarja 1929, ko je *Slovenčev* uvodničar ocenil upravno preoblikovanje in preimenovanje države za »*zmago jugoslovanske ideje*« in »*zavest višjega edinstva*«. ⁶⁵ Bivša ⁶⁶ SLS je maja 1930 podprla izjavo ministra za poljedelstvo Stanka Šibenika, da je edina smiselna predpostavka za izgradnjo zdravega nacionalnega čutenja zavedanje, da je le dober Hrvat oz. Srb oz. Slovenec lahko dober Jugoslovan. Podpora izjavi je bila del strankine (avtonomistične) identitete,⁶⁷ a pomembnejše je, da je stranka v Šibenikovi filozofiji prepoznala optimalno pot za uresničenje skupnega jugoslovanskega nacionalnega in državnega čutenja.⁶⁸ Pot je začela utemeljevati na skupni krščanski (sic!) verski podlagi, kar je bil ideološki nastavek za boj proti vse bolj profiliranemu in artikuliranemu komunističnemu gibanju,⁶⁹ ki je politično eskaliral julija 1940, ko je Anton Korošec prevzel resor ministrstva za prosveto.⁷⁰

Problemizirajmo slednjič še enega od ustaljenih konstruktov o zgodovini prve jugoslovanske države, ki smo ga deloma že oplazili, da je bilo namreč nacionalno vprašanje bistven element političnega imaginarija v Kraljevini SHS, ker se je neločljivo prepletalo s konkretnim problemom upravne ureditve skupne jugoslovanske države. Manifestacija političnega spopada naj bi bila po tej razlagi vezana na soočanje dveh temeljnih izhodišč: na eni strani so bili kralj in srbske politične stranke, za katere je bilo nacionalno vprašanje z uzakonitvijo centralistične državnoopravne ureditve rešeno, na drugi pa hrvaške in slovenske politične stran-

⁶¹ Glej npr.: Za jugoslovansko misel, Slovenec, 29. 2. 1920, 1; Samoupravna ideja s slovanskega vidika, Slovenec, 13. 4. 1923, 1; Jugoslovanska orientacija, Slovenec, 22. 8. 1925, 1; Narodno edinstvo, Slovenec, 29. 10. 1926, 1; 1918–1929, Slovenec, 1. 12. 1929, 1; Naša univerza, Slovenec, 12. 2. 1930, 1.

⁶² V Slovincu so, denimo, septembra 1925 po padcu avtonomistične politike Hrvata Stjepana Radića zapisali: »In pač nikdar ne bo zgodovina mogla očitati SLS, da ni šla v popustljivosti do tiste skrajne meje, do katere še more iti stranka, da se ne izneveri svojemu programu in narodu, čigar stvar zastopa.« Vztrajati, Slovenec, 24. 9. 1925, 1.

⁶³ Glej npr.: Dve fronti, Slovenec, 20. 4. 1923, 1; Mesto idej fraze, Slovenec, 7. 5. 1924, 1; Konec pačenju!, Slovenec, 26. 8. 1924, 1; Za slovenstvo, Slovenec, 8. 9. 1925, 1; Franc Smodej, Slovenstvo II in III, 25. 8. 1926, 1; 26. 8. 1926, 2; Sramotno dejstvo, Slovenec, 12. 8. 1934, 1.

⁶⁴ Za enakopravnost slovenskega naroda, Slovenec, 3. 4. 1925, 1.

⁶⁵ Naša narodna misel, Slovenec, 24. 1. 1929, 1; Zmaga jugoslovanske ideje, Slovenec, 5. 10. 1929, 1.

⁶⁶ Kralj Aleksander je po uvedbi diktature januarja 1929 z Zakonom o zaščiti javne varnosti in reda v državi razpustil politične stranke in z Zakonom o kraljevski oblasti in o vrhovni državni upravi proglasil sebe za izključnega nosilca oblasti v državi. SLS, ki je odlele delovala kot neformalna skupina, zato imenujem bivša SLS. Jurij Perovšek, Slovenci in Jugoslavija v tridesetih letih, v: Slovenska trideseta leta. Zbornik, Ljubljana 1997, 18–19.

⁶⁷ Glej tudi: Po obisku, Slovenec, 14. 11. 1930, 1.

⁶⁸ Izjava ministra dr. Šibenika, Slovenec, 23. 5. 1930, 1; Novo obdobje, Slovenec, 24. 5. 1930, 1.

⁶⁹ Glej npr.: Praznik bratske sloge in vzajemnosti, Slovenec, 6. 9. 1930, 1; Dva nacionalizma, Slovenec, 14. 10. 1930, 1; Po kakšnih načelih?, Slovenec, 13. 12. 1930, 1; Jugoslavija po 6. januarju, Slovenec, 8. 1. 1931, 1; Beseda o nacionalizmu, Slovenec, 15. 1. 1931, 1; Spomin in opomin, Slovenec, 28. 6. 1932, 1; Ob 20-letnici osvobodilnih bojev na Balkanu, Slovenec, 21. 10. 1932, 1; Slovanska ideja, Slovenec, 26. 4. 1934, 1; Sramotno dejstvo, Slovenec, 12. 8. 1934, 1; Patriotizem, Slovenec, 3. 10. 1937, 1; 'Jugosloveni' in komunizem, Slovenec, 17. 10. 1937, 2; Nj. Vel. kralj Peter II. je osebno odkril spomenik itd., Slovenec, 7. 9. 1940, 1; Slovenska katoliška mladina v službi Boga, naroda in države, Slovenec, 20. 10. 1940, 9.

⁷⁰ Glej npr.: Dr. Anton Korošec imenovan za prosvetnega ministra, Slovenec, 2. 7. 1940, 1.

ke, ki so vztrajale na zahtevi, da bo nacionalno vprašanje v državi rešeno, ko bo njena ureditev omogočala samostojen in svoboden razvoj posameznih narodov – v nasprotnem primeru se bo notranjepolitična slika še zaostрила.⁷¹

Predstava, da je šlo za polarizacijo dveh artikuliranih idejnih polov, ne ustreza realnosti,⁷² saj so jugoslovanske parlamentarne stranke radikalno odstopale od svojih domnevno trdnih političnih stališč, pač glede na svoj trenutni položaj do vlade, pri čemer je edino konstanto predstavljal kralj kot vrhovni nosilec oblasti. Menim, da hrvaško nacionalno vprašanje ni bilo temeljni razlog za politični spor ob vzpostavitvi Kraljevine SHS, temveč samo način politične izpostavitve problema položaja Hrvatov v jugoslovanski državi. Spor med Hrvati in Srbi se je v tej obliki vzpostavil že pred prvo svetovno vojno, institucionaliziran pa je bil v hrvaškem saboru v letih 1913–1918; še pred oblikovanjem skupne države se je z njim dejavno seznanil tudi predsednik vrhovnega zakonodajnega telesa nastajajoče jugoslovanske državne skupnosti – Narodnega Vijeća⁷³ v Zagrebu – Anton Korošec,⁷⁴ ki so mu Hrvatje večkrat očitali izkoriščanje hrvaško-srbskega spora v lastne politične interese.⁷⁵

Večinska nacionalnemu unitarizmu nasprotna politična opcija na Hrvaškem⁷⁶ je bila dokončno formirana leta 1920, njena osrednja referenčna in mobilizacijska točka pa je bila politika Stjepana Radića do njegovi smrti leta 1928.⁷⁷ Rada bi postavila tezo, da je hrvaška politika s tem, ko je artikulirala krivico, ki jo Hrvatom povzročajo Srbi,⁷⁸ bistveno pripomogla k organskemu stiku dotlej tujih si in iz različnih političnih tradicij izhajajočih političnih subjektov ter omogočila njihovo povezavo v politično skupnost. NRS je priznala legitimnost t. i. hrvaškemu vprašanju na ravni javnega političnega diskurza že decembra 1921, ko je v zaključkih strankine konference oblikovala tudi stališče: »Radikalna stranka naročito naglašuje potrebu, da se opravi zahtevi Hrvata i svih drugih krajeva u pogledu uređenja i prostrane samouprave u opštinama, srezovima i oblastima. U pogledu odnosa prema braći Hrvatima naglašuje se želja, koju je radikalna stranka uvek imala, da svi delovi našega naroda budu zadovoljni u ujedinjenoj Kraljevini.«⁷⁹

Ker Hrvatje kljub izredno bogati publicistiki o »hrvaškem vprašanju« niso oblikovali modelov za alternativno ureditev države,⁸⁰ lahko upravičeno sklepamo, da je bil pred prvo svetovno

⁷¹ Ferdo Čulinović, Nacionalno pitanje u jugoslavenskim zemljama; historijat njegovog razvitka, Zagreb 1955, 7.

⁷² Podobno je utemeljeval tudi Dejan Djokić, (Dis)Integrating Yugoslavia: King Alexander and Interwar Yugoslavism, v: Yugoslavism; Histories of a Failed Idea 1918–1992, Zbornik, urednik: Dejan Djokić, London 2003, 138.

⁷³ Narodno Vijeće je bilo vrhovno zakonodajno telo nastajajoče jugoslovanske državne skupnosti, ki je 29. oktobra 1918 razglasilo ustanovitev neodvisne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Korošec je Vijeću načeloval do 3. decembra 1918, ko je po jugoslovanskem državnem zedinjenju prenehalo delovati. Več o tem glej npr.: Jurij Perovšek, Slovenska osamosvojitev v letu 1918. Študija o slovenski državnosti v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, Ljubljana 1998.

⁷⁴ Več o politiki Hrvaško-srbske koalicije in začetkih glej: Bogdan Krizman, Hrvatska u prvom svjetskom ratu; hrvatsko-srpski politički odnosi, Zagreb 1989, 27–55 in 383–406, 222–225.

⁷⁵ Glej npr.: Politika g. Korošca, Slovenec, 15. 12. 1928, 1.

⁷⁶ V obravnavanem času je na Hrvaškem obstajala tudi skupina politikov najvišjega ranga naklonjena tako državnemu kot nacionalnemu unitarizmu, na primer zagrebski advokat in nekdanji veliki župan zagrebske oblasti Bogdan Stopar (Hrvatsko pitanje i ostali politički problemi Jugoslavije, Zagreb 1936).

⁷⁷ O oblikah hrvaškega nacionalnega gibanja po letu 1918 glej npr.: Branislav Gligorićević, Kralj Aleksandar Karadorđević; srpsko-hrvatski spor, Beograd 2002, 194–198; Mark Biondich, We Were Defending the State; Nationalism, Myth and Memory in Twentieth-Century Croatia, v: Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 57.

⁷⁸ Glej npr.: Rudolf Horvat, Hrvatsko pitanje, Zagreb 1923; Mijo Radošević, Hrvatsko pitanje; Boljševizam i Jugoslavija, Zagreb 1925.

⁷⁹ Lazar Marković, Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje (1914–1929), Zagreb 1935, 229–230.

⁸⁰ Med slovenskimi intelektualci je bil eden redkih, ki je konec tridesetih let ob radikalni zaostritvi hrvaškega problema v Kraljevini Jugoslaviji predstavil samostojni model upravne ureditve države, Črtomir Nagode, politik

vojno vzpostavljen vzorec političnega odnosa na ravni Srbi – Hrvati zgolj umeščen v prazen prostor političnega diskurza ob oblikovanju nove jugoslovanske države, zaradi prodora ideje o samoodločbi naroda po prvi svetovni vojni sicer manifestiran in utrjen kot hrvaško nacionalno vprašanje, vendar ne z imanentno hrvaško težnjo po samostojnosti hrvaške države. Vse kaže, da izpostavitve problema zapostavljenosti hrvaškega naroda v Kraljevini SHS/Jugoslaviji ni imela namena vsebinsko rešiti odprtega vprašanja, temveč je imela vlogo integriranja raznovrstnih političnih subjektov v politično skupnost. Hrvaško nacionalno vprašanje je tako, na primer, z vstopom Stjepana Radića v vlado leta 1925 za kratek čas izgubilo politični naboj,⁸¹ še pomembneje pa je, da si hrvaške politične elite niso enoznačno prizadevale za udejanjenje (aritmetične) enakosti vseh proti vsem in, denimo, vprašanja Slovencev v jugoslovanski politični skupnosti niso razumevale enakovredno hrvaškemu.⁸² Slovensko nacionalno vprašanje tako ni dobilo mesta v osrednjem jugoslovanskem političnem diskurzu, pa tudi matematično-empirično dokazovanje o stanju (zapostavljenega) duha v državi se na Slovenskem ni niti približalo tistemu hrvaških teoretikov.⁸³ Trdim, da za to z definiranjem hrvaškega nacionalnega problema, ki je vzpostavil novo državo kot politično skupnost (je torej vzpostavil politični diskurz) in s tem opravil svojo temeljno nalogo, tudi ni bilo potrebe.

Slovenska ljudska stranka je ob pojavu t. i. hrvaškega vprašanja zagovarjala politiko vlade in NRS, saj je vodstvo stranke sodilo, da bo tako lažje uresničilo svoj politični program.⁸⁴ Do skupščinskih volitev leta 1923 je odklanjala abstinenčno politiko Hrvatske republikanske seljačke stranke, ki je bila vzpostavljena zaradi zavračanja načina dela Ustavodajne skupščine, kasneje pa vodena kot akt nepriznavanja vidovdanske ustave.⁸⁵ Anton Korošec je Stjepanu Radiću očital separatistično delovanje in spodbujanje sovraštva do Srbov, medtem ko je Radić zavračal politiko SLS do vlade in pogosto izražal prezir do Korošca.⁸⁶ Stranki sta bili politični tekmici predvsem v slovenskem Prekmurju, specifičnem zaradi madžarske oblasti pred prvo svetovno vojno, kjer sta obe z avtonomističnima programoma nagovarjali kmečko prebivalstvo.⁸⁷

Kralj Aleksander je po uvedbi diktature 6. januarja 1929 do konca leta z več pravnimi akti ponovno uzakonil centralizem in državni ter narodni unitarizem. V oktobra 1929 razglašenem

sredinske usmeritve, aktiven zlasti v drugi polovici 30. let 20. stoletja, ki je med drugim označil versko pripadnost kot »najabstraktnjšo manifestacijo ljudskega izživljanja« in jo v svojem predlogu zavrnil kot možni kriterij za združevanje v upravne enote, čeprav je priznaval, da gre v primeru pravoslavne moravske Srbije in alpsko-dinarske Slovenije za v verskem smislu homogena področja. Črtomir Nagode, *Naravne osnove smotrne upravne razdelitve naše države*, Ljubljana 1939, 5–8.

⁸¹ Jovo Bakić, *Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma: 1918–1941*, Zrenjanin 2004, 342.

⁸² Mirko M. Kosić, *Hrvatsko pitanje i nacionalno jedinstvo*, Novi Sad 1937, 34; Glej tudi: Mijo Radošević, *Hrvatsko pitanje; Boljševizam i Jugoslavija*, Zagreb 1925; Rudolf Horvat, *Hrvatsko pitanje*, Zagreb 1923.

⁸³ Glej npr. poljudno razpravo o vprašanju prevlade Srbov v državni upravi Bogumila Vošnjaka, *Tri Jugoslavije*, Ljubljana 1939.

⁸⁴ Več o tem glej npr.: Mateja Ratej, *Slovenski politični katolicizem s posebnim poudarkom na razvoju dogodkov na Štajerskem med leti 1923 in 1929*, doktorska disertacija, Univerza v Mariboru, Maribor 2004, 23.

⁸⁵ Iz seje vodstva SLS, *Slovenski gospodar*, 25. 5. 1922, 1; Seja vodstva SLS v Celju, *Straža*, 22. 5. 1922, 1; Naše zborovanje pri Sv. Lovrencu na Pohorju, *Slovenski gospodar*, 27. 4. 1922, 3; Veličastna manifestacija za SLS, *Slovenec*, 19. 4. 1922, 1.

⁸⁶ Momčilo Zečević, *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921. Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave*, Maribor 1977, 296–297; Isti, *Neki pogledi na političku delatnost Antona Korošca 1918–1940*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1/1991, 60.

⁸⁷ *Slovenski bratje v Prekmurju pozdravljeni!*, *Straža*, 11. 8. 1919, 1; *Osvobojena Prekmurska!*, *Slovenski gospodar*, 14. 8. 1919, 1; V Murski Soboti, *Straža*, 16. 8. 1919, 2; *Prvi ljudski tabor v Prekmurju*, *Slovenski gospodar*, 21. 8. 1919, 1; *Gospodom Hrvatom*, *Straža*, 1. 9. 1919, 1; *Boj za obstoj in svobodo Slovenije*, *Tajništvo Slovenske ljudske stranke*, Ljubljana 1924, 59.

Zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja je načelo narodnega unitarizma konkretiziral v novem imenu države – Kraljevina Jugoslavija –, načelo državnega unitarizma pa v novi upravni razdelitvi države na devet centralni državni oblasti podrejenih banovin, oblikovanih po političnem in ne po nacionalnem ključu. Novo politično ureditev je kralj septembra 1931 brez sodelovanja parlamenta potrdil s sprejetjem temeljnega državnega zakona – t. i. oktroirane ustave.⁸⁸ Vprašanje kako umestiti slovensko identiteto v nov jugoslovanski imaginarij, je v desetletju do druge svetovne vojne bistveno opredeljevalo razvoj političnih stikov med vodilnimi politikami Slovencev in Srbov.

Z uvedbo diktature je bila ideja o nacionalnem in državnem unitarizmu modificirana v ideji o integralnem jugoslovanstvu⁸⁹ – tokrat tudi kot pomoč pri premostitvi učinkov svetovne ekonomske krize, ki je Kraljevino Jugoslavijo dosegla leta 1931.⁹⁰ Z njo se je radikaliziralo t. i. hrvaško vprašanje, ideja integralnega jugoslovanstva pa je hitro izgubljala pristaše izven srbskega političnega prostora.⁹¹ Po obnovi parlamentarnega življenja v Kraljevini Jugoslaviji v začetku tridesetih let 20. stoletja je bila (ponovno) hrvaška politična elita tista, ki je z (re)artikuliranjem temeljnega političnega spora – z radikalizacijo hrvaškega vprašanja po uvedbi diktature⁹² – (re)formirala jugoslovansko politično skupnost (vzpostavila glavne parametre političnega diskurza). Šele nato je tudi vodstvo nekdanje SLS leta 1932 (re)artikularilo vprašanje položaja Slovencev v Kraljevini, natančneje, izdalo t. i. ljubljanske punktacije z zahtevo po zakonodajni avtonomiji Slovenije. Stranka je podobno kot po zedinjenju leta 1918 vstopila v jugoslovanski politični diskurz, vzpostavljen od srbske in hrvaške politične elite, sama pa pri njegovem oblikovanju ni sodelovala kot odločujoč politični faktor.

Kralj Aleksander je pričel spomladi 1934 vendarle razmišljati o delni obnovi strankarskega življenja. Zamislil si je povezavo nekdanjih NRS in SLS ter Jugoslovanske muslimanske organizacije, ki bi simbolizirala jugoslovansko enotnost. Anton Korošec je bil v tistem času zaradi ljubljanskih punktacij iz leta 1932 konfiniran na Hvaru, na razgovore k njemu pa je odpotoval Milan Stojadinović. Predlagal mu je, naj se bivša SLS odreče sklepom punktacij in sprejme novo ustavo. *»Primitio sam odmah da Korošec u osnovi nije protivan ovom planu, ali ga je mnogo bunila ideja, da se on o tome treba javno da izjasni.«* Stojadinoviću ni uspelo

⁸⁸ Jurij Perovšek, Slovinci in Jugoslavija v tridesetih letih, v: Slovenska trideseta leta. Zbornik, Ljubljana 1997, 18–19.

⁸⁹ Ljuba Jurković je, denimo, znanstveno utemeljeval, da je »ceo naš narod jedna jedinstvena seljačka masa«, ki jo je stoletja združeval boj proti »turškim invazijam« in »nemškemu kapitalizmu«. Nacionalizem je zato razumeval kot derivat tovrstne borbe za samoohranitev. Naloge jugoslovanskega nacionalizma je videl v preseganju in osvobajanju od zahodnih predsodkov, od kapitalističnega imperializma in od imperialističnih determiniranosti. Zaključil je takole: »Naša nacija treba da u ljudskom društvu izvrši jednu posebnu tešku misiju – da ublaži, da oplemeni, da približi i prijatelji čoveka s čovekom, brata s bratom, pobratima s pobratimom.« Ljuba D. Jurković, Osnovi jugoslovenskog nacionalizma; psihološko-sociološka študija, Ljubljana 1934, 11, 26–28.

⁹⁰ Marko Bulatović, Struggling With Yugoslavism: Dilemmas of Inter-war Serb Political Thought, v: Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 260–261.

⁹¹ Memorandum Setona – Watsona, 10. 11. 1936, v: R. W. Seton - Watson and Yugoslavs, Correspondence 1906–1941, London – Zagreb 1976, 321; Glej tudi: Marko Bulatović, Struggling With Yugoslavism: Dilemmas of Inter-war Serb Political Thought, v: Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 262.

⁹² Glej npr.: Ante Trumbić, Elaborat o hrvatskom pitanju (1932), v: Ante Trumbić, Izabrani politički spisi, Zagreb 1998; Josip Smolaka, Hrvatsko pitanje u Jugoslaviji, Zagreb 1936; Josip Smolaka, Jugoslovensko rješenje Hrvatskog pitanja, Zagreb 1939; Mirko M. Kosić, Hrvatsko pitanje i nacionalno jedinstvo, Novi Sad 1937; Bogomir Bogić, Hrvatsko pitanje, Beograd 1936; O tem glej tudi: Mark Biondich, We Were Defending the State; Nationalism, Myth and Memory in Twentieth-Century Croatia, v: Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 59; Marko Bulatović, Struggling With Yugoslavism: Dilemmas of Inter-war Serb Political Thought, v: Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe, Budapest – New York 2004, 262.

pridobiti Koroščeve privolitve niti po veseljaškem popivanju. Naslednji dan se je zgodil atentat na kralja Aleksandra v Marseillesu.⁹³

Po smrti kralja oktobra 1934 je dobil problem položaja Hrvatov z vpeljavo ideje o širokih samoupravah legitimacijo z najvišjih oblastnih položajev, s čimer je bila (posebej v času vlade Milana Stojadinovića v letih 1935–1939) transformirana tudi ideja o integralnem jugoslovanstvu.⁹⁴ Nacionalno vprašanje je obravnavala bolj fleksibilna politika, integralno jugoslovanstvo je zamenjala ideologija realnega jugoslovanstva, čeprav se je jugoslovanska pannacionalna ideja, zajeta v paroli o narodnem edinstvu, ohranila.⁹⁵ V tem času je skušala biti predvsem v vlogi integrativnega faktorja za reševanje ekonomskega položaja države,⁹⁶ pri čemer je bivša SLS stavila tako rekoč vse v politično figuro Antona Korošca oz. v njegov »narodni slovenski program v jugoslovanski skupnosti«.⁹⁷

Krvno sorodstvo južnoslovanskih narodov kot temeljni integracijski element in kriterij njihove združitve v okviru uradne (unitarne) ideologije, je tako s Stojadinovićevo vlado zamenjal kriterij ekonomije, kar je unitarni ideji privržen krog srbske politične elite interpretiral kot izdajo originalnega nacionalnega koncepta in je zapustil NRS, načelo integralnega jugoslovanstva pa je do srede tridesetih let dokončno izgubilo status označevalca nacionalne identitete.⁹⁸ Medtem ko je sodobni slovenski zgodovinar Lojze Ude združujoče sile jugoslovanske države videl predvsem v skupnih gospodarskih in političnih koristih in je odločno zavrnil krvno sorodstvo kot relevanten kriterij združitve, je katoliški mislec Josip Jeraj ravno v njem videl »bitni vzrok postanka«⁹⁹ jugoslovanske države, idejo pa je utemeljeval na teologiji Sv. Aguština (O božji državi).⁹⁹

Unitarizmu privržen slovenski pesnik Alojz Gradnik se je v tem času v pesniški zbirki *De profundis* spraševal:

Smo res družina? Enega imena?
Smo ene vere? Enega plemena?
Ni jezik drug? Ni volja, misli, duh? /.../

O bratje! Hočemo nazaj k propasti?
Spet v prejšnji mrak in mraz?
Pustimo rasti v vseh srcih le ljubezen, vero, up!¹⁰⁰

⁹³ Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt; Jugoslavija između dva rata, Rijeka 1963, 271, 273 in 275–277.

⁹⁴ Marko Bulatović, *Struggling With Yugoslavism: Dilemmas of Inter-war Serb Political Thought*, v: *Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapest – New York 2004, 263.

⁹⁵ Jovo Bakić, Ideologije jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma: 1918–1941, Zrenjanin 2004, 354.

⁹⁶ Glej npr.: V znamenju pomirjenja duhov, Slovenec, 26. 6. 1935, 1; Pogoj novega življenja, Slovenec, 14. 7. 1935, 1; Beseda o patriotizmu, Slovenec, 22. 3. 1936, 1.

⁹⁷ Jasna beseda, Slovenec, 13. 8. 1935, 1; Narod svojemu voditelju, Slovenec, 11. 6. 1939, 1. Omenjeni Korošček program oz. politika je imel(a) v tem času že dokončno profilirane in artikulirane politične nasprotnike – Komunistična partija Slovenije je ob svoji ustanovitvi leta 1937 izdala t. i. proglas narodu, v katerem je ostro obsodila politiko Antona Korošca in ki ilustrira miselnost izhodišča radikalno levega političnega pola slovenske politike: »Politika dr. Korošca, kao pretstavnika najsnajznije slovenačke stranke u Stojadinovićevoj vladi, suprotna je interesima slovenačkog naroda. Dr. Korošec i vodstvo bivše SLS, nasuprot ogromnoj opasnosti koja preti slovenačkom narodu, nastavlja politiku slovenačkih građanskih stranaka, politiku iskorišćavanja suprotnosti među srpskim i hrvatskim strankama, politiku 'kazaljke na vagi', 'politiku grupica', koja ne samo da slabi borbu hrvatskog naroda za oslobođenje, ve ometa takode i borbu slovenačkog naroda protiv narodnog zatiranja. /.../ Vodstvo SLS, sa dr. Korošcem na čelu, je zbog toga odgovorno pred celokupnim slovenačkim narodom, što u najtežim časovima prepušta slovenački narod potpunom uništenju.« Nikola B. Milovanović, Od marseljskog atentata do trojnog pakta, Zagreb 1963, 115.

⁹⁸ Marko Bulatović, *Struggling With Yugoslavism: Dilemmas of Inter-war Serb Political Thought*, v: *Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapest – New York 2004, 263; Glej tudi: Slobodan Jovanović, Srbski nacionalizam in jugoslovanska državna misel, Slovenec, 5. 1. 1949, 2.

⁹⁹ Josip Jeraj, Slovenci in Jugoslavija: ljudska državljanska vzgoja, Maribor 1940, 21–22 in 39; Lojze Ude, Slovenci in jugoslovanska skupnost, Maribor 1972, 318.

¹⁰⁰ Bogumil Vošnjak, Pobjeda Jugoslavije; nacionalne misli i predlozi, Beograd, 50.

Izobraževalni sistem kot ogledalo idejnih usmeritev političnih elit in hkrati praktični utrjevalec uradnih ideologij je v jugoslovanskem primeru vreden posebne pozornosti, saj so različne izobraževalne tradicije (nastale na podlagi različnih državnih ideologij) pred prvo svetovno vojno¹⁰¹ omogočale odstopanje od jugoslovanskega nacionalno unitarističnega izobraževalnega modela. Le-ta se posledično ni vzpostavil v dovolj konsistentni obliki, da bi omenjene izobraževalne tradicije izpodrinil. Slovenski geograf in zgodovinar Anton Melik je, denimo, v učbeniku *Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev* iz leta 1920 sicer (politično korektno) uporabljal izraz troedini narod (ali se je klasifikaciji izognil), v seznamu literature pa je le-to navedel ločeno po posameznih narodih, posebej za Srbe, Hrvate in Slovence.¹⁰²

Slovenski, hrvaški in srbski šolski učbeniki, ki so v prvem desetletju 20. stoletja izobrazili po letu 1918 odraslo generacijo, so izpostavljali različnost jezika kot temeljni dezintegracijski element med Slovenci, Hrvati in Srbi, niti srbski niti hrvaški ali slovenski zgodovinski učbeniki pa v času pred prvo svetovno vojno niso bili pisani v duhu jugoslovanske enotnosti; srbski in hrvaški so izpostavljali lastno državno suverenost, slovenski pa so osvetljevali slovenske regionalne posebnosti in krepili nacionalno zavest na temelju zvestobe Slovencev habsburški monarhiji. Svetovna vojna je nezaupanje med južnoslovanskimi narodi še poglobila.¹⁰³ Takšna (samo)percepcija ni bila skladna z idejo o troedinem narodu po oblikovanju Kraljevine SHS in je bistveno zavirala njeno udejanjanje. S sprejetjem unitarizma kot uradne državne ideologije, ki je zajemala tako državni kot nacionalni unitarizem, se je lahko pričelo zgolj njeno administrativno uvajanje.¹⁰⁴

Unitarna politična kozmetika je obvisela v polju političnega kot prazna floskula. Mislim, na primer, na delo srbskega univerzitetnega profesorja Viktorja Novaka, ki je v obsežni monografiji utemeljeval jugoslovansko idejo vse od leta 1390.¹⁰⁵ Tudi dikcija (bivše SLS), da morajo jugoslovanski učitelji vzgajati mladino v duhu sloge, vzajemnosti in sodelovanja med tremi »sorodnimi vejami jugoslovanstva«,¹⁰⁶ ni bila več kot (korektna) politizacija, če je ista stranka ob drugi priložnosti opozarjala na to, da odmerjajo srednješolski učbeniki za jugoslovansko književnost »odločno premalo prostora slovenskemu slovstvu in narodnemu tvorstvu« oz. je objavljala javne proteste proti unifikaciji jugoslovanskega šolstva.¹⁰⁷

Podobno velja za izreko radikalnega predsednika vlade Milana Stojadinovića pred parlamentarnimi volitvami leta 1938, ko je brošuro s svojimi govori naslovil z *Jedan kralj – jedna država – jedan narod*.¹⁰⁸ Vlada je pozno jeseni 1938 polno izkoristila državni aparat za volilno kampanjo. Njen predsednik in minister za notranje zadeve Anton Korošec sta dala banom kot vrhovnim predstavnikom vlade v banovinah natančna navodila. Stojadinović je banu dunajske banovine v navodilu plastično pojasnil, da je »cilj naše izborne borbe, da liste čiji sam ja nosilac dobije ukupno što veći broj glasova. Ovaj cilj se ne sme nikako gubiti iz vida«.¹⁰⁹

¹⁰¹ Več o tem glej: Charles Jelavich, Južnoslavenski nacionalizmi; Jugoslovensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914, Zagreb 1992, 48–73, 180, 208, 238–240, 257–258.

¹⁰² Anton Melik, *Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev*, 2. del, Ljubljana 1920, 309.

¹⁰³ Charles Jelavich, Južnoslavenski nacionalizmi; Jugoslovensko ujedinjenje i udžbenici prije 1914, Zagreb 1992, 258–260, 262, 265 in 267.

¹⁰⁴ Ferdo Čulinović, Nacionalno pitanje u jugoslavenskim zemljama; historijat njegovog razvitka, Zagreb 1955, 62; Eric J. Hobsbawm, Nacije i nacionalizam; Program, mit, stvarnost, Zagreb 1993, 149; John Lampe, Reconnecting The Twentieth-Century Histories of Southeastern Europe, v: *Ideologies and National Identities; The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapest – New York 2004, 6.

¹⁰⁵ Viktor Novak, *Antologija jugoslovenske misli i narodnog jedinstva*, Beograd 1930, 1.

¹⁰⁶ Učiteljstvu, Slovenec, 20. 8. 1933, 1.

¹⁰⁷ Beseda naši učni upravi, Slovenec, 23. 2. 1935, 1; Naš protest, Slovenec, 20. 2. 1936, 1; Več narodnega duha in ponosa, Slovenec, 8. 9. 1937, 1.

¹⁰⁸ Milan M. Stojadinović, Ni rat ni pakt; Jugoslavija između dva rata, Rijeka 1963, 533.

¹⁰⁹ Dragan Tešić, Jugoslovenska radikalna zajednica u Srbiji 1935–1939, Beograd 1997, 216.

Na zboru Jugoslovanske radikalne zajednice (vsedržavne strankarske tvorbe SLS, NRS in Jugoslovanske muslimanske organizacije) v Ljubljani 8. decembra 1938 je Stojadinović naštel velikane jugoslovanske združitve, med katerimi so bili – ironično – največji oblikovalci slovenske nacionalne identitete: pesnik Valentin Vodnik, škof Martin Slomšek, literat Josip Vošnjak, utemeljitelj krščanskega socializma na Slovenskem Janez Evangelist Krek, ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič; pri tem je vsaj slednji tudi sicer v jugoslovanskem imaginariju veljal za notoričnega avstroogrškega nostalgika. Korošca je Stojadinović imenoval »največji živi Slovenec« in izpostavil njegove besede ob zedinjenju: »Nema više sile, koja bi mogla rastaviti Slovenca, Hrvata i Srbina.«¹¹⁰

Eden osrednjih slovenskih katoliških mislecev času med svetovnima vojnama Josip Jeraj, Korošček somišljenik iz mariborskega katoliškega kroga, je leta 1940 izdal brošuro *Slovenci in Jugoslavija*, kjer je v duhu korporativne misli oživiljal reminiscence na 21 skupnih let v jugoslovanski državi. Temeljno dolžnost Slovencev je videl v zvestobi slovenskemu narodu in v skrbi za slovenski jezik, saj je svobodno razvijajočo se slovensko, hrvaško in srbsko kulturo razumel kot pogoj za obstoj ideje jugoslovanstva. Hkrati je spričo negotove prihodnosti Evrope konec tridesetih let 20. stoletja prizadevanje za obnovev in utrditev jugoslovanskega prepričanja označil kot posebno pomembno.¹¹¹ Teolog, ki mu je zgodovina predstavljala »učiteljico državljanov«, je eksplicitno zavrnil totalno državo, kot sta jo razumevala komunizem in fašizem z utemeljitvijo iz papeške enciklike *Quadragesimo anno* (1931), da so po »katoliškem socialnem naziranju naravne pravice osebnosti nedotakljive«.¹¹² Medtem ko je osrednji predstavnik katoliške sredine na Primorskem Engelbert Besednjak v tistem času zavrnil mitiziranje karantanske preteklosti kot referenčno točko identitete slovenskega naroda,¹¹³ je bil prevladujoča retorika v katoliškem taboru nasprotna, utrjeval jo je eden osrednjih slovenskih zgodovinarjev Josip Mal; tudi Jeraj je ustoličevanje na Gosposvetskem polju opredelil kot »edinstven pojav tako globoke zavesti o narodni suverenosti« v srednjem veku.¹¹⁴

Sporazum Cvetković-Maček je avgusta 1939 uzakonil oblikovanje Banovine Hrvaške kot politične entitete z visoko stopnjo suverenosti.¹¹⁵ NRS se je ob tem zavzela za državno enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev, se ogradila od ideje o dezintegraciji države ter se izrekla proti suverenosti posameznih državnih enot.¹¹⁶ Čeprav je SLS v okviru Jugoslovanske radikalne zajednice soglašala s sklepom o oblikovanju Banovine Hrvaške in je po sklenitvi sporazuma Cvetković-Maček zahtevala analogni sporazum za Slovenijo,¹¹⁷ je pomenil spora-

¹¹⁰ Milan M. Stojadinović, *Ni rat ni pakt; Jugoslavija između dva rata*, Rijeka 1963, 505.

¹¹¹ Josip Jeraj, *Slovenci in Jugoslavija: ljudska državljanska vzgoja*, Maribor 1940, 6–7, 26–28 in 39–41.

¹¹² *Ibid.*, 14 in 44.

¹¹³ »Da bi ne bilo med nami nesporazumljenja, hočem podčrtati, da se tudi mi globoko zavedamo pomena naših narodnih izročil. /.../ Toda kljub spoštovanju, ki ga gojimo za slovensko preteklost, smo si v svesti, da bi obred ustoličenja (na Gosposvetskem polju, op. mt) mogel imeti za Slovence samo pomen političnega simbola. Obred nosi sicer v sebi dragocene prvine demokratizma, je pa navzlic temu, kakor vsak poznavalec zgodovine dobro ve, le izraz srednjeveškega fevdalizma, ki nima nobene zveze z novodobnim socialnim in političnim demokratičnim redom, kakor si ga danes želi in zamišlja slovensko ljudstvo.«

Pismo Engelberta Besednjaka Andreju Gosarju, jesen 1941, v: Marko Tavčar, Egon Pelikan, Nevenka Troha, *Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947*, VIRI 11, Ljubljana 1997, 76.

¹¹⁴ Josip Jeraj, *Slovenci in Jugoslavija: ljudska državljanska vzgoja*, Maribor 1940, 55; Glej tudi: Slovenska obletnica, *Slovenec*, 18. 3. 1939, 1; Josip Mal, *Ali smo res narod brez zgodovine?*, *Slovenec*, 12. 5. 1940, 10.

¹¹⁵ Več o sporazumu Cvetković – Maček in oblikovanju Banovine Hrvaške glej, npr: Ljubo Boban, *Sporazum Cvetković – Maček*, Beograd 1965.

¹¹⁶ Mihailo Stanišić, *Ekspanzionizam Hrvata i rastrojstvo Srba*, Beograd 1999, 191.

¹¹⁷ *Slovenci pozdravljamo sporazum*, *Slovenec*, 29. 8. 1939, 5; *Sporazum in Slovenci*, *Slovenec*, 30. 8. 1939, 1; *K cilju*, *Slovenec*, 16. 9. 1939, 1.

zum za Slovence zlom politike Antona Korošca.¹¹⁸ To je potrdil tudi Korošček tesni sodelavec Stanko Majcen, ki je zapisal, da je Korošec po sklenitvi sporazuma zapadel v letargijo in se ni več zanimal za predloge o nadaljnji decentralizaciji države ter je ob Majcnovem nastopu pri predsedniku vlade na to temo zadremal.¹¹⁹

Kaj se je dogajalo z jugoslovansko idejo na Slovenskem konec tridesetih let 20. stoletja? Govorimo o njeni dezintegraciji ali o dezintegraciji slovenske narodne substance? Vprašanja, ki so bila ob približevanju svetovnega spopada kar najbolj relevantna za (samo)razumevanje slovenstva kot konstitutivnega člena prve jugoslovanske države in so bila v polje političnega diskurza umeščena zlasti v času praznovanj 20. obletnice obstoja jugoslovanske države leta 1938, niso dobila svojih poglobljenih odgovorov.¹²⁰ Kot zgodovinarica z začetka 21. stoletja vprašanjem ne želim pripenjati odgovorov. Zgodovinarji v svojih delih nehoti, a skoraj praviloma, povemo več o obdobju, iz katerega pišemo, kot o tistem, ki ga želimo iztrgati pozabi, zato za sklep raje prisluhnimo sodobnikom.

Slovenski zgodovinar in krščanski socialist Bogo Grafenauer je v razpravi Slovensko vprašanje iz leta 1939 videl rešitev kontroverz slovenske identitete, ki jih je sam opazoval kot usihanje slovenskega nacionalnega zavedanja pri Slovencih, v vzpostavitvi avtonomne Slovenije znotraj jugoslovanskega političnega prostora.¹²¹ Na drugi strani je uvodničar *Slovenca* ob inavguraciji Petra Karađorđevića za jugoslovanskega kralja le nekaj dni pred napadom sil osi na Kraljevino marca 1941 ponovno stal na izhodiščih, ki jim je slovenski katoliški tabor sledil ob oblikovanju jugoslovanske države leta 1918, ko je namreč ugotavljal, da so Jugoslovani zaveden in državljansko zrel narod, Slovenci pa visoko čustveno inteligentno ljudstvo: »Vnovič se je pokazalo, kako globoke so korenine, ki so iz našega srca pognale v jugoslovansko državo. /.../ Slovenski narod je po nezmotljivem glasu svojega domoljubnega srca v polnem soglasju z bratskima narodoma Srbov in Hrvatov razumel, da v takem resnem in težavnem času, kakor je današnji, država plove najvarneje pod vrhovnim vodstvom kralja, čigar ugled je posvečen po narodnem izročilu in slavni zgodovini kraljevskega doma ter je neporušno potrjen po narodni volji. /.../ Naše ljudstvo je dokazalo tega slavnostnega dne tako svojo najtrdnjejšo povezanost

¹¹⁸ Branko Miljuš, Sporazum 1939 godine, Windsor, Ontario, 13.

¹¹⁹ Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Rokopisni oddelek, Stanko Majcen, 10/71, Spomini na dr. Korošca, 34.

¹²⁰ Glej npr.: Spačeno slovenstvo, Slovenec, 17. 11. 1935, 1; Naša rakrana, Slovenec, 7. 2. 1936, 1; Narod in narodna zavednost, Slovenec, 17. 6. 1936, 1; Narod, ki zaničuje se sam, Slovenec, 16. 8. 1936, 1; Slovenci ob rojstnem dnevu kralja, Slovenec, 6. 9. 1936, 1; Naš narodni praznik, Slovenec, 1. 12. 1936, 1; Več narodnega duha in ponosa, Slovenec, 8. 9. 1937, 1; Praznik narodne in državne zavesti, Slovenec, 9. 7. 1938, 1; Prva proslava dvajsetletnice, Slovenec, 12. 7. 1938, 1; Narod sebi, Slovenec, 31. 7. 1938, 1; Ob 20-letnici osvoboditve, Slovenec, 28. 10. 1938, 1; Skrb za slovenstvo, Slovenec, 24. 11. 1938, 1; Zrelostni izpiti slovanskih narodov, Slovenec, 9. 5. 1939, 1; Domovina, Slovenec, 20. 9. 1939, 1; Pereče vprašanje slovenskega naroda, Slovenec, 4. 10. 1939, 1; Enoindvajseta obletnica Jugoslavije, Slovenec, 1. 12. 1939, 1; Združena Slovenija, Slovenec, 24. 12. 1939 – božična priloga; Po preureditvi države doba jugoslovanskega patriotizma, Slovenec, 29. 12. 1939, 2; Ivan Ahčin (Drin), Zaupajmo!, Slovenec, 23. 5. 1940, 1; Slovenci!, Slovenec, 11. 8. 1940, 5; Naš duh, Slovenec, 1. 9. 1940, 1; Jugoslovenstvo in Jugoslovani, Slovenec, 9. 11. 1940, 2; Naše zedinjenje, Slovenec, 1. 12. 1940, 1; Veličastne proslave po vsej Sloveniji, Slovenec, 3. 12. 1940, 1.

¹²¹ »Slovenski notranji politiki se postavlja v današnji ogroženosti kot glavno vprašanje, kako okrepiti narodno zavest preprostega ljudstva, ki je od dobe osvobođenja tako upadla. Pravi vzrok tega upada je veliko razočaranje nad tem, da se ni pričakovana, objubljena in zaželena svoboda v političnem, socialnem, gospodarskem in kulturnem pogledu uresničila niti v enem pogledu. Kajti ne glede na to, da je 30 % Slovencev ostalo izven Jugoslavije, ni jugoslovanska svoboda v centralistični Jugoslaviji identična s slovensko, hrvaško in srbsko svobodo v decentralizirani Jugoslaviji. Poleg tega pa so gospodarska in socialna vprašanja, ki so za preprosti narod najotipljivejša in marsikdaj tudi najvažnejša, ostala do danes nenačeta. Zbuditi ga moremo edino z odločnim dejanjem, ki more biti v našem položaju le ustvarjenje slovenske avtonomije in preložitve velikega dela odgovornosti iz centrale na domače, slovenske organe, ki bodo morali začeti takoj z reševanjem omenjenih vprašanj.« Bogo Grafenauer, Slovensko vprašanje, v: Slovensko narodno vprašanje in slovenski zgodovinski položaj, Ljubljana 1987, 168.

*z državo in njenim poglavarjem kakor svojo vzajemnost s srbskim in hrvatskim narodom ter globoko zaupanje, ki ga je imelo in ima v dinastijo.*¹²²

Summary

(Neuralgic) Contact Points of the Political Cooperation of the Slovene People's Party and the National Radical Party between the Two World Wars

Mateja Ratej

From 1918 to 1941, the relations between the Slovene and the Serbian political elites were pushed into the background because of the problematizing of the Serbian-Croatian political relations. The political practices of the cooperation between the SPP (Slovene People's Party) and the NRP (National Radical Party), the activities of which were directed towards the creation of a common Yugoslav awareness, were problematized within the Yugoslav political discourse; it therefore seems as though the endeavors for the formation of a common Yugoslav awareness in the dealt-with period were insincere and, as a means of politization, merely the top veil of the political discourse, beneath which separate national discourses were being developed. The access to key power levers was made possible for the SPP owing to its active cooperation with the NRP and the Serbian royal dynasty. The argument for this cooperation was that it was the condition of the consolidation of relations between Slovenes and Serbs, and was never presented to the Slovene public in its entirety, because it was incongruent with the self-perception of Slovenes as a nation. The politically declared awareness about the Slovene autonomist bearing between the two World Wars is to be understood primarily in the function of the guided (institutionalized) building-up of national identity, since considering the party's numerous manifestations of support of the centralist regime it is problematic to place the SPP amongst the autonomist parties. As the support of the Slovene electoral body for the SPP was firm, what ensues is that it is difficult to denote as autonomist, in the sense of upright, the Slovene political bearing in that period of time. The inconsistent attitude of the SPP towards the Yugoslav idea was unavoidably causing (particularly in the second half of the 1930s) inner identity and existential conflicts within the Slovene people. If in the 1920s the SPP interpreted the Slovene national feelings as complementary to the Yugoslav idea only when it was part of government combinations, it was different after the introduction of the king's dictatorship in January 1929. The question of how to place the Slovene identity within the new Yugoslav imaginary was essentially defining the development of political contacts between the leading policies of Slovenes and of Serbs in the decade that led towards World War II. After the restoration of parliamentary life in the Kingdom of Yugoslavia in the beginning of the 1930s, the Croatian political elite was (again) the one which, through the (re)articulation of the elementary political dispute – by the radicalization of the Croatian question after the introduction of the dictatorship – (re)formed the Yugoslav political community. Only afterwards did the leadership of the former SPP in 1932 (re)articulate the question of the status of Slovenes within the Kingdom in the so-called Ljubljana punctations, by demanding legislative autonomy of Slovenia. Similarly as after the unification in 1918, the party entered the Yugoslav political discourse, established by the Serbian and Croatian political elites, but it did not participate in its formation as a decisive political factor. Slovene, Croatian and Serbian schoolbooks which, in the first decade of the 20th century, had educated the generation that represented the grown-ups after 1918, emphasized the diversity of languages as the basic disintegration element among the Slovenes, Croats and Serbs, and neither Serbian nor Croatian or Slovene schoolbooks had in the period before World War I been written in the spirit of Yugoslav unity. Although the SPP, within the framework of the Yugoslav Radical Community, agreed with the decision on the formation of Banovina Hrvatska (Ban's Province of Croatia), and after the conclusion of the agreement Cvetković-Maček demanded an analogous agreement for Slovenia, the former agreement signified for the Slovenes the breakdown of the policy of Anton Korošec.

¹²² Naš narod v važnem trenutku, Slovenec, 30. 3. 1941, 1.